

A GAZDASÁGTALANSÁG PSZICHOPATOLÓGIÁJA

LINE, M. B.: The psychopathology of uneconomics c. írása alapján (Library Trends. 1979. Summer. 107–119.p.) SZABÓNÉ TÖRS HANNA tömörítvénye.

Az a könyvtáros, aki sem nem közgazdász, sem nem pszichológus (de a legkevésbé sem pszichopatológus), és aki egész életében egyetemi könyvtárakban dolgozott, csupán személyes megfigyeléseinek adhat hangot a könyvtárakkal kapcsolatos gazdaságtalan jelenségek összefoglalásakor.

Viszonylag újkeletű az az igény, hogy a könyvtáraknak több figyelmet kellene szentelniük a gazdaságosságnak. Mostanában nemcsak azt fedezik fel, hogy a könyvtárak tőke- és forrásfelhasználásait optimalizálni lehet, hanem ezzel egyidejűleg azt is, hogy bizonyos könyvtárak a forrásaikat a lehető leggazdaságtalanabban használják fel. Nem vitás, annak is megvan az oka, hogy nem takarékoskodnak. Pl.: ha egy költségvetési éven belül nem költik el minden pénzüket, akkor a következő évben a pénzügyi keretet csökkenthetik. A könyvtárost nem ösztönzi a nyereség és szolgáltatásainak nincsen fizető piaca. A nyomtatott anyag mennyisége egyre növekszik, ez növeli a beszerzési és a tárolási költségeket, amelyek viszont a pénzügyi alapokat csökkentik.

A hagyományos könyvtár változóban van. Természetesen nem törvényszerű, hogy egy új rendszerű információközpont mindig olcsóbb, mint a hagyományos könyvtár: rengeteg lehetőség adódik arra, hogy a könyvvásárláson megtakarított pénzt más úton-módon szórjuk ki az ablakon.

A gazdasági siker vagy kudarc mindig attól függ, hogy mit akarunk megvalósítani. A többé-kevésbé hagyományos könyvtárakban a katalogizálás, az osztályozás, a tárgyszavas indexelés, a könyvválogatás, a könyvbeszerzési költségvetés terén lehet takarékoskodni. Pénzt nemcsak azért lehet vagy kell megtakarítani, mert a költségvetést csökkentették. A kérdés mindig az, hogy a használónak valójában milyen szolgáltatásra van szüksége és ezt hogyan lehet a legjobban biztosítani.

Akárhonnán is származnak a gazdaságosságra serkentő buzdítások, ezek a könyvtárosokat általában felkészületlenül találják; reakcióik, válaszaik erősen különbözhetnek. A legegyszerűbb válasz a *hagyományos*: „a könyvtár már definíciója szerint is a könyvek gyűjteménye, amelyet a hagyományos szabvány szerint kell kezelni”. Ezzel az attitűddel rokon a *maximalista* felfogás „Csak a legjobb elég jó nekünk, őrizzük meg színvonalunkat!” Hasonló a *kulturális* válasz: „A könyvtár a kultúra tárháza, azt bármilyen módon

megrongálni vagy megcsonkítani annyit jelent, mint kulturális örökségünket tönkretenni!” A fentiek bármelyikével rokon lehet a *passzív* ellenállás: „Ne tégy semmit, túl leszünk ezen is, majd elvonul a vihar a fejünk felől; ez is csak múló szeszély.” Ez a válasz lehet megfontolt (és néha igen hatékony) vagy tükrözheti azt az állapotot, amikor a házi-nyúl a kígyóbűvületben megbénul. Ezt őszintén a *mañana* (ráérünk arra még) szemlélettel lehet kifejezni: „Tedd gazdaságossá a könyvtáramat ó Uram, de ne most azonnal!” A *politikus* válasz a presztizshez és a státuszhoz folyamodik: „Szerzeményezésünk csökkenése révén könyvtárunk fokozatosan eltörpülne X vagy Y mellett.”

A pszichológiai vagy *ál-önzetlen* válaszok szintén elég gyakoriak: „a használók nem törekednek erre... nem tudnának hozzászokni... nem lehet elvárni tőlük, hogy elfogadják...” „a könyvtárakat az egyes olvasók szemszögéből kell nézni, akiknek teljesen eltérőek az igényeik, az optimalizálás csak csoportokra és átlagokra vonatkozik.” Ezekre az a nyilvánvaló válasz, hogy az a könyvtár, amelyik mindenkinek eleget akar tenni, félő, hogy végül senkinek sem tesz eleget.

A válaszok másik csoportja látszólag tartalmaz valamit a gazdaságos szemléletből, felületesen és időlegesen bizonyíthat is valamit. Az első ilyen a *mini-gazdaságos* válasz, amelyből kiderül, hogy a könyvtáros apró részletekbe menően tudja, hogy hol lehetne takarékoskodni. Sokkal meggyőzőbb a „kooperációba” vagy a „forrásmegosztásba” bujtatott *algazdaságos* szemlélet. A *határ-gazdaságos* szemlélet azt bizonygatja, hogy a könyvtár bizonyos – elhanyagolható – vonatkozásaira lehet és kellene is költségvetést készíteni, a legfontosabb dolgokat azonban nem lehet mérni, még kevésbé pénzben kifejezni. A *hamisan takarékos* visszavágás is hasonló: „Túl sokba kerül a folyamatok megváltoztatása; a könyvtárközi kölcsönzés többbe kerül, mint a beszerzés stb.”

Valami mégiscsak szól a válaszok többsége mellett, és védelmükben gyakran lehet ésszerű, sőt elfogadható indokokat felhozni. Akárhogy, de végül is mély és gyakran primitív érzelmeken alapuló attitűdök ésszerűsítései lehetnek. Ezek közül talán a bizonytalanság az egyetlen, amely a változástól való félelemhez, a nyereségvágyhoz, a múlthoz való ragaszkodáshoz vezet. Sok könyvtáros nem fogadja el, hogy a múltban szerzett gyakorlata ma már irreleváns anakronizmus. Az azonban, hogy az ember maradi és a legjobb úton van az elmúlás felé, semmiképpen sem lehet boldog felismerés.

A könyvtárosok személyes érzelmeinek nincsen helye a hatékony könyvtári szolgáltatásban. Ennek ellenére a személyzet érzelmeit és várható reakcióit ugyanúgy számításba kell venni, mint a használókét. Más szóval: a jó könyvtáros egy személyben legyen amatőr pszichológus és amatőr közgazdász.

Amennyire megállapítható, a változást sürgető vagy ellenző válaszok többsége pszichopatologikus eredetű. A konzervatív, hagyományos könyvtáros ismerősebb, mint a minden áron változtatni akaró, de manapság már az utóbbi is egyre gyakoribbá válik. Más patologikus eset a túlzottan takarékos típus. Ez az a könyvtáros, aki megpróbál mindent csökkenteni: létszámot és költségeket; aki megállapítja, hogy amit nem lehet mérni, az nem létezik vagy nem kellene léteznie. A „költség-hatékonyság” mindig az ajkán van és az értékítélet idegen az ő koncepciózus világának. Elsőre úgy tűnhet, hogy a tökéletesen katalogizáló, elővigyázatos hagyományos könyvtáros valójában a túlzottan takarékos könyvtárhoz hasonlóan monomániás, bizonytalan egyén, aki biztonságot

keres, de nem a számokban, hanem a katalógusokban. Az egyik osztályozza és katalogizálja az ismereteket, a másik számolja és kalkulálja. Tevékenységétől mindkettő biztonságosabban érzi magát, mert az élet és az ismeretek végelenségét valami láthatóvá, iktathatóvá, mérhetővé csökkentette. A vizsgálat tárgya tehát a gazdaságtalan vagy a túlzottan takarékos könyvtáros.

Akárhogyan is, a könyvtárak nem létezhetnek használók nélkül (néhány könyvtáros erőfeszítése ellenére sem), így a könyvtárak ökológiájában és gazdaságtanában számításba kell venni a használókat.

Az egyetemi tanszékek általában úgy használják a könyvtárakat, hogy egyáltalán nincsenek tudatában a különböző tevékenységek költségeivel, így elkerülhetetlen a gazdaságtalan magatartás. Oktatni kellene a könyvtár gazdasági viszonyait.

A diákokat általában nem érdekli az egyetem gazdasági működése. A diákmagatartás egyik ismert fajtája a túlzott takarékossgal szembeni ellenállás. Számukra a szellem, az érzelmek jelentenek mindent; a tudományban, a közgazdaságtanban és a statisztikában megjelenített értelem semmit. Valóban a könyvtár számukra olyan ismeretek tárháza, amelyeket gyűlölnék: nem ismeretlenek a gyűjtogatási, vagy más rombolási kísérletek. Ezek valóban patológikus esetek.

Az egyetemi gazdasági ügyintézőt sem szabad figyelmen kívül hagyni. Ő kezdeményezi, vagy ő közvetíti a takarékosági kampányt; ő az, aki alig érdekelt a hatékonyságban, még kevésbé a kulturális értékekben.

Az említett konfliktusokozó attitűdök pszichopatológikus esetekhez vezetnek. A végeredmény valószínűleg az, hogy száználmas egyezés születik a körülsáncolt attitűdök, a rideg gazdasági tények, valamint a többség igényei és a hatalmasságok kívánságai között. Nagyon nagy szükség van arra, hogy a könyvtárosnak megfelelő ismeretei legyenek, azokat elővigyázatosan és ésszerűen alkalmazza. Az ésszerűtlenség csak akkor győzedelmeskedhet, hogyha az ésszerűséget nem kellőképpen támasztják alá, vagy nem körültekintéssel terjesztik elő.

A könyvtárigazgatókat jelenleg két különböző irányba lehet befolyásolni: a humanista és kulturális szemlélet felé – amelyben többségük nevelkedett és amelyik a gazdaságos szemlélettel ellentétesnek tűnhet; vagy az át nem gondolt takarékos szemlélet felé.

A megoldás kulcsa a képzés javításában és a szélesebb látókör kialakításában keresendő. A könyvtári oktatásban nem elég egy kevés gazdaságossági technikát tanítani, hanem szükséges a gazdasági és a rendszertani szemlélet alakítása is. Erre alapvetően azért van nagy szükség, mert a könyvtárakat – mint nem nyereségre orientált szervezeteket – szinte semmi sem teszi érdekeltté a gazdaságosságban: takarékossgal nem lehet több pénzt keresni. Nem kell mindegyik könyvtárosnak közgazdásznak vagy rendszerelméletnek lennie, de a könyvtárral szembeni gazdasági és rendszertani szemléletnek a második természetükké kell válnia.

Ez önmagában azonban nem elegendő: olyan széles látókörre van szükség, amely magában foglalja mind a kulturális és humanista értékeket, mind a gazdaságtant és a rendszerelméletet. A könyvtárnak gazdaságosan és hatékonyan kell működnie annak érdekében, hogy a rendelkezésre álló erőforrásokból a legmegfelelőbb szolgáltatást nyújthassa. Ha ez nem így történik, akkor a többség rovására csak néhányan részesülnek jó szolgáltatásban.